

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Andrea Marković

Upitne rečenice u novinskim naslovima
Interrogative sentences in journalistic headlines
(DIPLOMSKI RAD)

Rijeka, 2016.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET

Odsjek za kroatistiku

Andrea Marković

0009061261

Upitne rečenice u novinskim naslovima
DIPLOMSKI RAD

Diplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Mentor: doc. dr. sc. Anastazija Vlastelić

Rijeka, 29. rujna 2016.

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Metodologija rada.....	5
3. Preoblika pitanja u hrvatskoj sintaksi	8
4. Priopćajna svrha rečenice	11
5. Pitanja u hrvatskome jeziku	12
5.1. Jestno-niječna pitanja	15
5.1.1. Nulta pitanja	15
5.1.2. Čestična pitanja	16
5.1.2.1. Normativni status skupine <i>da li</i>	18
5.1.2.2. Čestica <i>li</i>	20
5.2. Dopunska pitanja	22
5.3. Posebna pitanja	24
5.4. Alternativna pitanja	26
5.4.1. Čestična skupina <i>da li</i> u alternativnim pitanjima.....	27
5.5. Ječna pitanja	28
6. Prgmalingvistčki pogled na pitanja u hrvatskom jeziku	30
7. Modalnost intonacije	34
7.1. Intonacija pitanja	35
8. Funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnoga jezika	36
8.1. Novine.....	37
8.2. Novinarsko-publicistički funkcionalni stil	37
8.3. Pravopisna, morfološka, sintaktička, leksička i stilska razina	39
9. Analiza.....	41
11. Sažetak	48
12. Literatura.....	49

1. Uvod

Motivaciju za analizu upitnih rečenica u naslovima hrvatskih elektroničkih novina dobila sam na kolegiju Sintaksa hrvatskoga standardnoga jezika. Obradujući preoblike hrvatskoga jezika nedovoljna istraženost preoblike pitanja pobudila je u meni zainteresiranost za daljnje istraživanje i analizu. Novinarsko-publicistički stil smatram funkcionalnim stilom koji najbolje pokazuje živost i aktualnost jezičnih jedinica. U suvremenoj literaturi nije postojao obrazac koji bi služio kao predložak za analizu te mi je to bio još veći izazov.

2. Metodologija rada

Tema su ovoga rada upitne rečenice u hrvatskom standardnom jeziku, konkretno u novinarsko-publicistističkome funkcionalnom stilu. Njima se pristupa s polazišta sintakse i pragmalingvistike, odnosno analizira se njihovo sintaktičko ustrojstvo te funkcija koju imaju u naslovima hrvatskih elektroničkih novina.

Prednosti ovakva pristupa navodi i Milan Mihaljević (1995) ističući da su pitanja najzanemarenije područje hrvatskoga jezikoslovlja i da tradicionalno tumačenje preoblika u oblikovanju upitnih rečenica sa sintaktičkoga gledišta gubi važnosti (Mihaljević 1995:17).

Literatura korištena u ovome radu može se podijeliti u tri grupe: izvori koji teorijski opisuju sintaksu hrvatskoga jezika, izvori koji daju neki od teorijskih aspekata upitnih rečenica, te izvori koji se bave opisom funkcionalnih stilova hrvatskoga jezika, pri čemu je za ovo istraživanje relevantan bio novinarsko-publicistički stil.

U prvu grupu izvora ulaze suvremene gramatike hrvatskoga standardnoga jezika: *Hrvatska gramatika* Barić i dr. (Školska knjiga, Zagreb, 1997), *Gramatiku hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* Josipa Silića i Ive Pranjkovića (Školska knjiga, Zagreb, 2007), *Gramatika hrvatskog jezika* Stjepka Težaka i Stjepana Babića (Školska knjiga, Zagreb, 1992), *Praktična hrvatska gramatika* Dragutina Raguža (Medicinska naklada, Zagreb, 1997) te *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića (Nakladni zavod Globus – HAZU, Zagreb, 2002.).

Premda su sve gramatike suvremenoga hrvatskoga jezika, pristupi u njima se međusobno razlikuju, pa smo smatrali relevantnim sve ih uključiti u analizu.¹

Za drugi dio, odnosno teoriju upitnih rečenica, i kao polazni članak za analizu, valja izdvojiti članke Milana Mihaljevića *Upitne rečenice u hrvatskome jeziku* (1995) i *Pitanja u hrvatskome jeziku* (2011), članak Sanje Grahek *Odredba upitne rečenice, sintatički neobeležena pitanja i modalna funkcija intonacije* (1974), članak Lane Hudeček i Luke Vukojevića *Da li, je li i li – normativni status i raspodjela* (2007) te članak Ive Pranjkovića *Upitno, pojačano, namjerno i uvjetno li*.

O funkcionalnim stilovima u hrvatskome jeziku najviše je pisao Josip Silić pa je za potrebe korištena njegova knjiga *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* (2006). Budući da se bavimo analizom upitnih rečenica novinarsko-publicističkoga stila, od velike mi je pomoći bila knjiga Lane Hudeček i Milice Mihaljević *Jezik medija* (2009) i članak Dinka Petriševca *Uloga novinarskih naslova* (2009) Pomoću navedene literature oblikovani su temelji ovoga rada, koji su dalje razrađivani ostalim djelima i samostalnim radom.

Nakon teorijskoga dijela slijedi analiza izvorne građe, odnosno upitnih rečenica u korpusu novinarsko-publicističkoga stila. Izvornu građu ovoga rada čine upitne rečenice s internetskih stranica dnevnih novina²: *24 sata*, *Index.hr*, *Dnevnik.hr* i *Net.hr* prikupljene od 1. svibnja do 30. lipnja 2016.

Sama je analiza bila izazov jer u suvremenoj literaturi ne postoji obrazac koji bi bio predložak ovakvome istraživanju.

¹ Tako se, konkretno, sintaksa u Katičićevoj *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* i *Hrvatskoj gramatici* u mnogome oslanja na generativnu gramatiku, dok se ona u Silićevoj i Pranjkovićevoj *Gramatici hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta* temelji ponajprije na strukturalističkim postavkama pri čemu u obzir uzima i novije spoznaje iz funkcionalne gramatike.

² Hrvatski leksikon iz 1997. godine preuzima definiciju novina koju je dao Josip Horvat u knjizi *Povijest novinstva Hrvatske (1771-1962)*: „Novine – skupni naziv za redovita tiskana (uglavnom ukoričena) izdanja s glavnom svrhom da se što prije sazna i što prije objavi glas o nekom novom događaju vezanom za interes što većeg broja ljudi” (Novine/ Hrvatski leksikon: Naklada Leksikon; Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ 1996 – 1997, 1997., str. 184)

Prvo poglavlje tumači teoriju o upitnim rečenicama u novijem hrvatskom jezikoslovlju nadovezujući se na preoblike pitanja. Budući da je jezik sredstvo komunikacije, a rečenice služe za prenošenje obavijesti sugovorniku, iduće poglavlje govori o obavjesnom ustrojstvu rečenice. Zatim je navedena klasifikacija pitanja Milana Mihaljevića, Dragutina Raguža i Sanje Grahek. Slijedi dio o funkcionalnim stilovima, odnosno najvećim dijelom o novinarsko-publicističkom stilu te analiza upitnih rečenica prema vrstama koje navodi Milan Mihaljević (2011) nakon čega slijedi zaključak.

3. Preoblika pitanja u hrvatskoj sintaksi

Sintaksa³ je dio gramatike koji opisuje rečenično ustrojstvo, odnosno u njoj se izlažu pravila o slaganju riječi u rečenice. Najmanja jedinica kojom sintaksa barata jest riječ, koja sama ili s drugim riječima tvori rečenicu. Rečenica je u sintaksi temeljna jezična jedinica (Barić i dr. 1997: 391).

Sintaktički se odnosi često mogu najprikladnije opisati kao promjene koje se vrše na zadanim rečenicama po određenim i općenitim pravilima. Te se promjene zovu preoblake. Takve rečenice kada se povezuju u diskurs imaju svoj polazni i svoj preobličen oblik (Katičić 2002: 139). Među njima se, u izrazu i sadržaju, uspostavlja sukladan odnos (Barić i dr. 1997: 394).

Radoslav Katičić (2002) navodi preoblake kojima se preoblikuje rečenično ustrojstvo nezavisno od diskursa. Te preoblake mogu ostavljati rečenično ustrojstvo nepromijenjenim, čuvajući sve odnose u njemu i preinačuju mu jedino značenje, ili pak mijenjaju rečenično ustrojstvo, a značenje čuvaju nepromijenjenim (Katičić 2002: 139).

Preoblake koje mijenjaju rečenično značenje, a odnose u ustrojstvu ostavljaju nepromijenjenima su nijekanje, pitanje, usklik i poticaj. Preoblake koje ne mijenjaju rečenično značenje, ali mijenjaju ustrojstvo su pasiv i obezličjenje (Katičić 2002: 139).

Dakako, rečenice se mogu preoblikovati pomoću više različitih preoblaka, a rečenice koje tako nastaju su višestruko preoblikovane rečenice, npr.:

Nije li prekrasan pogled s visine?!

³ Sintaksa je gramatički termin preuzet iz grčkoga jezika (grč. σύνταξις /sýntaxis/ što znači „red, slaganje, razmjestaj, uređivanje“). U hrvatskome se jeziku pored ove tuđice, u starijim knjigama, javljaju i nazivi složnica (upotrebljava Della Bella 1728. i Stulić, 1806.), rječoslaganje (Volarić, 1852.), stavkoslovlje (Babukić 1854.) i skladnja (Mažuranić 1859.; Veber 1859.; Šulek, 1860.; Pavlinović, 1871.) (Silić – Pranjković 2002: 183).

Zar niste malo prije spomenuli rakiju? (Barić i dr. 1997: 454)

Pitanje je preoblika kojom se čitav sadržaj rečeničnoga ustrojstva postavlja kao upit, pa se otuda rečenici mijenja i značenje. Rečenica preoblikovana pitanjem po značenju je upitna, a ona koja to nije je izjavna. Npr.:

Vi ste već odavno lovac.

Vi ste već odavno lovac?

Možda postoji i još neki izlaz.

Možda postoji i još neki izlaz? (Barić i dr. 1997:447)

U govoru se upitna rečenična intonacija odlikuje uzlaznim tonom, a u pismu se bilježi posebni interpunkcijskim znakom – upitnikom.

S obzirom na svrhu koju želimo ostvariti priopćavanjem razlikujemo izjavne, upitne i poticajne (usklične) rečenice (Težak – Babić 1997: 217).

Izjavne su rečenice rečenice kojima se izjavljuje da nešto jest ili nije, a rečenice kojima se izražava osobita naglašenost i osjećajnost sadržaja nazivaju se usklične rečenice. Rečenice kojima se nešto pita zovu se upitne rečenice.

Jedan od prvih koji se u nas bavio upitnim rečenicama jest August Musić, koji navodi kako su pitanja vrlo bitna za svakodnevnu komunikaciju, odnosno da nije njih, svakodnevna komunikacija ne bi bila uspješna. U svome radu Musić polazi od pretpostavke da su pitanja hipotetičke rečenice (Musić 1906: 101). Građu je podijelio na osam tipova prema formalnim razlikama, a primjere za pitanja uspoređuje s primjerima iz grčkoga jezika:

1. Pitanja s partikulom⁴ *li*

a. Pozitivna

b. Negativna

⁴ U svome članku koristi latinski pojam partikula u značenju čestice, riječce

2. Pitanja bez upitne partikule
3. Pitanja s partikulom *da (li)*
4. Pitanja s partikulom *(j)eda*
5. Pitanja s partikulama *ali, ili, oli*
6. Pitanja s partikulom *zar*
7. Disjunktivna pitanja
8. Pronominalna pitanja (Musić: 1906:102)

Vrijednost je Musićeva članka danas prvenstveno u tome što je prvi koji je sustavnije obradio temu upitnih rečenica, no s obzirom na njegov korpus, njegov članak nismo smatrali relevantnim za ovaj rad.

Valja dodati da su i članci stranih lingvista o pitanjima u hrvatskom jeziku rijetki, pa je Milan Mihaljević (1995) u pravu kada zaključuje kako to začuđuje znamo li kolika je važnost pitanja ne samo za suvremeno jezikoslovlje već i za svakodnevnu komunikaciju (Mihaljević 1995: 18).

4. Priopćajna svrha rečenice

Ivo Pranjković (2002) navodi kako se rečenicom mora prenijeti obavijest o tome koje i kakve komponente uključuje odgovarajuća situacija i u kakvim su odnosima te komponente. Tumači kako se rečenicom prenosi obavijest o tome kakav je u tom trenutku odnos govorenja prema stvarnosti, odnosno je li on stvaran, nestvaran, željan, moguć ili nemoguć, odnosi li se na prošlost, sadašnjost ili budućnost (Pranjković 2002: 54).

Kako je već rečeno, rečenicom se prenosi obavijest ovisno o tome s kakvim se ciljem ostvaruje iskaz: želi li se s njime sugovornik o čemu obavijestiti, dobiti od njega kakva obavijest, motivirati ga na kakav način ili izraziti kakvu misao bez obzira na sugovornika, npr.

Ivan ide Petru.

Ide li Ivan Petru? (Pranjković 2007: 281)

„Obavijest koja želi sugovornika govornoga čina o nečemu obavijestiti, potaknuti ili motivirati na govorni ili kakav drugi čin, naziva se priopćajnom svrhom“ (Pranjković 2007: 281), pa se s obzirom na priopćajnu svrhu sve rečenice mogu podijeliti na izjavne (deklarativne), upitne (interrogativne) i usklične (eksklamativne).

Izjavne su rečenice s obzirom na priopćajnu svrhu neobilježene, pa nemaju posebnih jezičnih sredstava za označavanje toga značenja. Za izražavanje upitnosti i uskličnosti postoje posebna jezična sredstva. Tako se upitnost izražava ili pojačava upitnim česticama *li*, *zar* i *da*, upitnim zamjenicama i prilozima, a može se izražavati i intonacijom (Pranjković 2007: 281).

5. Pitanja u hrvatskome jeziku

Pitanja su u hrvatskome jeziku slabo istažena. Neke se vrste pitanja u hrvatskim gramatikama uopće ne spominju, a pojedine suvremene gramatike ne sadrže osnovnu podjelu pitanja, na temelju čega Milan Mihaljević zaključuje:

1. rijetko koja gramatika o pitanjima ima više od pola stranice,
2. ni u jednoj nema najosnovnije klasifikacije pitanja,⁵
3. neke se vrste pitanja uopće ne spominju, iako se pojavljuju u književno-umjetničkom funkcionalnom stilu (Mihaljević 1995: 17).

Znanost se svojim dijelom sastoji u postavljanju pitanja i odgovaranju na njih. Većina znanstvenika znanstvenu teoriju definira kao skup odgovora na određenu vrstu pitanja. Pitanja su važna i zanimljiva za logiku. Većina se suvremenih logičara slaže s tim da pitanje denotira skup propozicija koje su njegovi mogući odgovori.

U vezi s tim Mihaljević navodi razliku između pitanja i odgovora. Pitanje može biti pravilno, prikladno, konkretno, preoštro, ali ne može biti istinito ili neistinito jer ne opisuje činjenično stanje niti izriče misao. Svaka ljudska reakcija, bila verbalna ili neverbalna, ne mora uvijek biti odgovor na postavljeno pitanje. Potrebno je razlikovati odgovor i „otповijed“⁶. Odgovor na pitanje nije važan samo za logičare nego i za lingvistički opis te klasifikaciju pitanja (Mihaljević 1995: 19).

Nadalje Mihaljević razlikuje upitne rečenice i pitanja. Upitna rečenica je posebna sintaktička konstrukcija koju je potrebno formalno definirati. Upitne se rečenice definiraju kao rečenice koje sadrže kategoriju [+ WH]⁷ koja mora biti

⁵ Obično se razlikuju samo zavisna i nezavisna pitanja.

⁶ Mihaljević upozorava da u hrvatskome jeziku nemamo naziv za englesku riječ „response“, stoga predlaže naziv „otповijed“, *stsl.otpovjediti – odgovoriti* (Hrvatski jezični portal, <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>)

⁷ Kategorija [+ WH] preuzeta je iz engleskoga jezika (*WH Questions*), a označava upitne rečenice koje počinju upitnim riječima *what* (što), *when* (kada), *who* (tko), *where* (gdje), *why* (zašto) i *how* (kako).

glasovno ostvarena (Mihaljević 1995: 19). Odnosno to je obilježje u hrvatskom jeziku jako i mora biti glasovno ostvareno, kao posebna riječ ili upitna intonacija (Mihaljević 1995: 19).

Sanja Grahek (1974) pita se kako uopće odrediti upitnu rečenicu jer je to onaj sintaktički oblik čiji je glavni smisao postavljanje pitanja, odnosno sintaktički oblik čije se značenje iscrpljuje njegovom funkcijom, a to je postavljanje pitanja. Naposljetku kazuje kako pojam pitanja nije poznat izvan upitnih rečenica, odnosno pojam pitanja odgovora našem intuicijskom shvaćanju upitne rečenice kao sintaktičkoga oblika u jeziku – oblik u jeziku jasno izdvojen upravo zbog toga što ima jasno izdvojenu funkciju, postavljanje pitanja (Grahek 1974: 75).

Upitne rečenice dijeli na dvije vrste.

a) upitne rečenice u pravom smislu – rečenice s upitnom sintaktičkom strukturom (Grahek 1974: 75)

npr. *Može li sve biti u redu?, Je li sve u redu?*

b) upitne rečenice koje funkcioniraju kao upitne u danom činu komunikacije – rečenice s iskaznom sintaktičkom strukturom (Grahek 1974: 75)

npr. *Cesta je mokra?, Vlak ne vozi?, Nema putnika?*

Ova podjela otklanja potrebu da se u odredbu upitne rečenice uključi intonacija koja nerijetko nije uvijek jasno upotrijebljena.⁸

Dragutin Raguž (1997) navodi dva osnovna tipa upitnih rečenica:

a) rečenice u kojima se pitanje odnosi na čitav sadržaj (tzv. rečenična pitanja ili opća pitanja)

npr. *Pada li snijeg?, Spava li ona?*

⁸ Autorica čini razliku između opisa upitne rečenice u kojemu je uključena intonacija i odredbe upitne rečenice u koju je uključena intonacija.

Je li pada tuča?, Hoće li padati tuča?

b) rečenice u kojima se pitanje odnosi na pojedini dio rečenice (tzv. pojedinačna ili pronominalna pitanja) (Raguž 1997: 365)

npr. *Tko hoda?, Što govoriš?, Što si ukrala?, Kuda si krenula?*

Rečenična i pojedinačna pitanja postavljaju se intonacijom bez upitne riječi, npr: *Kiša pada?, On ide?, Ne ostaju više?...* (Raguž 1997: 366)

U gramatici se Težaka i Babića (1992) navodi da se upitne rečenice obično tvore:

a) pomoću upitnih zamjenica: *Tko si? Što je?*

b) pomoću upitnih priloga: *Zašto se on zove čovjek? Zar je on samo po noći strašan?*

c) pomoću rječice *da*: *Ti da se sa mnom rukuješ i zdraviš? Da to nije kakva milostinja kad je tako malo?* (Težak – Babić: 1992: 217)

Kako je već navedeno, pitanje se može izreći i izjavnom rečenicom, pri čemu upitnost tih rečenica u govorenju izražava intonacijom, a u pisanju posebnim pravopisnim znakom – upitnikom (Težak – Babić 1992: 217).

Pragmalingvistički gledano, pitanje je govorni čin kojim govornik želi što god saznati od slušatelja. Milan Mihaljević (1995) pitanje definira kao rečenicu kojom govornik pomoću intonacije, reda riječi ili upitnih riječi (čestica) želi saznati nešto od slušatelja. Pod tim uvjetom napominje kako ova definicija nije dobra jer postoje mnoge rečenice koje imaju sve nabrojene značajke, a nisu pitanja (npr. nerijetko se u razgovornom stilu nečija izjava ili tvrdnja kod sugovornika može tumačiti pitanjem).

Pitanja se tradicionalno dijele na opća i posebna pitanja. Opća su pitanja dobila takav naziv da se u njima radi o cijeloj prepoziciji. Sastoje se od tvrdnje i upitnoga operatora koji pita je li tvrdnja istinita ili nije. Aristotel ih je zvao

dijalektičkim ili prepozicijskim pitanjima, a danas se često nazivaju *da/ne-pitanjima* (Mihaljević 1995: 19), npr.

Jesi li lagao?

Hoćeš li ručati?

Posebna pitanja ne pitaju o točnosti i netočnosti rečenice kao cjeline, već pitaju za jedan njezin dio. Ona se sastoji od upitnoga operatora (pretežito upitnih riječi *tko, što, koji, čiji, kakav, gdje, kada*) i prepozicijske funkcije koja sadrži varijable (Mihaljević: 1995: 20), npr.

Kakav je to sajam i gdje se točno održava?

Tko kaže da je to istina?

Budući da ćemo u ovome radu analizu koncipirati prema podjeli pitanja koju je dao Milan Mihaljević, valja navesti da on razlikuje: jestno-niječna⁹, dopunska, posebna, alternativna i ječna pitanja (Mihaljević 2011: 35) te ću ih u nastavku ukratko opisati.

5.1. Jestno-niječna pitanja

To su pitanja u kojem je moguć odgovor potvrda ili nijekanje prepozicije sadržane u pitanju. Mogu se podijeliti na nulta (intonacijska) i čestična pitanja. Važnu ulogu kod tih pitanja imaju intonacija, red riječi i čestice (Mihaljević 1995: 20).

5.1.1. Nulta pitanja

To su pitanja bez posebne upitne riječi ili čestice. Mogu se podijeliti na čista intonacijska pitanja, npr. *Ti ideš s nama u kino?*, i pitanja s inverzijom glavnih

⁹ U članku *Upitne rečenice u hrvatskom jeziku* Mihaljević koristi termin potvrdno-niječna pitanja.

dijelova (subjekta i predikata), npr. *Ideš ti s nama na plivanje?* (Mihaljević 1995: 20).

Mihaljević nadalje napominje kako inverzija nije, kao u engleskom i nekim drugim jezicima, obvezatno obilježje upitnosti. Uostalom, u primjerima u kojima je subjekt neizrečen (npr. *Ideš s nama u kino?*) ne može se iz površinskoga oblika saznati je li riječ o inverziji ili ne (Mihaljević 2011: 35).

Nulta su pitanja karakteristična za govorni ostvaraj razgovornoga stila (posebno urbanih govora), dok su u književno-umjetničkom stilu češća pitanja s upitnom česticom *li*.¹⁰

U vezi s nultim pitanjima potrebno je istražiti ulogu intonacije. Mihaljević pretpostavlja da je tzv. upitna intonacija svojstvena samo upitnim rečenicama i da se ne može pojaviti u drugim vrstama rečenica (Mihaljević 1995: 20).

Što se tiče pitanja s inverzijom glavnih rečeničnih dijelova, tu se osvrće na rečenice s inverzijom glavnih dijelova koje imaju imenski predikat, npr. *Oženjen si ti? Umorna je ona?* (Mihaljević 1995: 20).

Ako se kod takvih pitanja u hrvatskom jeziku izostavi kopula, npr. *Oženjen ti? Umorna ona?*, takva su pitanja standardnojezično nepravilna. Drugim riječima, prihvatljivija su tzv. okrnjena pitanja gdje su uklonjeni subjekt i kopula, npr. *Oženjen? Umorna?* (Mihaljević 1995: 21).

5.1.2. Čestična pitanja

O toj vrsti pitanja u gramatikama ima najviše podataka. Čestice ili partikule suznačne su i nepromjenjive riječi kojima se izražava stav govornika prema sadržaju cijeloga iskaza ili prema njegovu dijelu, odnosno riječi koje na bilo koji

¹⁰ Zanimljivo je da je u ruskome jeziku obrnuto, pitanja s česticom *li* češća su u razgovornom stilu, a u književnosti su češća nulta pitanja.

način modificiraju dijelove rečenice, rečenicu, odnosno iskaz ili sudjeluju u oblikovanju njihova gramatičkoga ustrojstva (Silić – Pranjković 2007: 253).

S obzirom na sintaktički status dijele se u dvije skupine – nesamostalne gramatikalizirane riječi koje modificiraju značenja drugih riječi, spojeva riječi ili rečenica i druge čestice koje se odnose na čitavu rečenicu i modifikaciju po čemu njezin sadržaj možemo nazvati modifikatorima (Silić – Pranjković 2007: 253).

U nesamostalne čestice možemo uvrstiti upitne čestice *li*, *zar* i *da*.

U hrvatskome jeziku jestno-niječna pitanja mogu biti uvedena česticama *li*, *zar*, *da* te kombinacijama *je li*, *da li*, *zar li*.

Upotrebom se čestice *da* pitanju dodaje značenje mogućnosti ili eventualnosti, npr. *Da ti nije zlo? Da se niste posvađali?* (Silić – Pranjković 2007: 253).

S druge strane Dragutin Raguž (1997) navodi kako upitne čestice s česticom *da* dolaze samo uz negaciju i to u pitanjima u kojima se izražava sumnja (s obaveznom upitnom intonacijom): *Da ti nisi gladan?, Da nisi što zaboravio?* (Raguž 1997: 365).

Čestica *je li* pripada više razgovornom jeziku, ali se pojavljuje i u književno-umjetničkom stilu.

Najčešća su i najobičnija u hrvatskom književnom jeziku pitanja uvedena česticom *li*. Ta čestica, zbog svoje enklitične naravi, ne može stajati na početku.

Čestica *li* osnovno je gramatičko sredstvo ustrojavanja upitnih rečenica. Ta je čestica zanaglasnica (enklitika) i uvijek dolazi iza naglašene riječi, u pravilu iza glagolskih oblika, npr. *Jesi li umoran? Spavate li?*

Čestica *zar* dolazi na početku potvrdnih ili niječnih upitnih rečenica. Uz pitanje dodatno izražava značenje čuđenja, nevjerice, sumnje i sl. (npr. *Zar ti nije jasno?*, *Zar baš mora tako?*). *Zar* se katkada združuje s česticom *ne* i tada dolazi na kraj iskaza (kao samostalna čestica). Iza tako ustrojenih iskaza očekuje se potvrđan odgovor, npr. *Svi smo tu, zar ne?* U takvim konstrukcijama *zar* se može i izostaviti, posebno u iskazima razgovornoga stila, npr. *Luda utakmica, ne?*

Kod ove vrste upitnih rečenica Mihaljević (1995) navodi kako bi bilo važno odrediti sintaktički i kategorijalni položaj upitnih rečenica. Osobito je to zanimljivo kod konstrukcije *da li, je li i zar li*.

Za naglašavanje pitanja koja ciljaju na nešto što se vidi ili što se ima otprije na umu uz upitnu se riječ dodaje opća pokazna zamjenica (deiksa) *to (ovo, ono)*: *Tko to ide?*, *Što to radiš?*, *Što je ono on tebi rekao?*, *Kakva je to knjiga?*, *Kako to sjediš?*, *Što se ovo događa?* (Raguž 1997: 365).

Često je pokazna riječ (deiksa) *ono* sažeta s upitnom zamjениčkom riječi (u razgovornome i pučkome jeziku): *Tkono uđe u banku?*, *Gdjeno ona radi?*, *Kojano je tamo bila?* (Raguž 1997: 366).

To se može dodavati i u rečeničnim pitanjima, npr. *Pjeva li to ona?*, *Zar je to on već došao?*... U takvim primjerima sa zamjениčkim upitnim riječima može doći i *li* i *to (ovo, ono)*: *Tko li mu to ukrade torbu?*, *Gdje li ono on nestade?* (Raguž 1997: 366).

5.1.2.1. Normativni status skupine *da li*

Lana Hudeček i Luka Vukojević (2007) navode da postoji nekoliko pogrešaka povezanih s tumačenjem normativnog statusa skupine *da li*. U normativnim priručnicima proskribira se upotreba skupine *da li* gdje je uobičajeno pisati da umjesto nje treba upotrebljavati skupinu *je li*. Autori tumače

kako je to posve netočno, a primjeri koje daju pokazuju da se u pravilu htjelo kazati da umjesto skupine *da li* treba upotrebljavati česticu *li* ispred koje se nalazi predikat ili predikatna kopula (ako je riječ o imenskome predikatu), npr. *Oni plešu.* > *Plešu li oni?*, *Pametani si.* > *Jesi li pametan?* (Hudeček – Vukojević 2007: 219).

Ako je predikatna kopula treće lice jednine prezenta glagola biti, onda rečenica „slučajno“ započinje skupinom *je li* iako to nije čestična skupina. Konkretno, u primjeru je *Da li je pametan? ~ Je li pametan?* posve vidljivo da *je* nije čestica, već treće lice jednine pomoćnoga glagola biti, npr. *Pametani je.* > *Je li pametan?*

Pravilo bi, zaključuju Hudeček i Vukojević, trebalo preoblikovati te reči da je umjesto pitanja uvedena čestičnom skupinom *da li* bolje upotrijebiti pitanja koja počinju ustrojstvom predikat + *li*, a ne skupinom *je li*.

U navedenom radu autori pokušavaju odgovoriti i na pitanje mora li se skupina *da li* uvijek zamijeniti česticom *li*. Iščitavanjem normativnih priručnika može se uočiti u kojima je u hrvatskome standardnome jeziku dopuštena uporaba skupine *da li*.

U *Gramatici hrvatskoga jezika* (1992) Težak i Babić svojim primjerima potvrđuju da se uporaba čestične skupine *da li* i *li* razlikuje u izravnome i neizravnome pitanju. Upotreba skupine *da li* se povezuje s neupravnim govorom, a čestice *li* s upravnim govorom, npr.:

upravni govor: „*Vjeruješ li mi sad?*“ upita Branko.

neupravni govor: *Branko upita da li mu sad vjeruje.* (Hudeček – Vukojević 2007: 224).

Hudeček i Vukojević (2007) objašnjavaju kako neki priručnici ne proskribiraju uporabu skupine *da li* i to primjerice kada upitna formula *da li* dolazi u isticanju pitanja preko takve potvrde, npr.:

Znam da je stigla i rekla im sve u lice.

- *Da li je stvarno došla?*

- *Da li im je stvarno rekla sve u lice?*

- *Da, bilo je tako.*

- *Da li je stvarno bilo tako?* (Hudeček – Vukojević 2007: 230)

5.1.2.2. Čestica *li*

Ivo Pranjković u svom članku *Upitno, pojačano, namjerno i uvjetno li* naglašava da je riječ *li* jedna od najfrekventnijih suznačnih riječ koja se u pitanjima pojavljuje kao najčešća i najobličnija upitna čestica, najviše u jestno-niječnim pitanjima (Pranjković 2012: 34).

U suvremenom hrvatskome jeziku ova čestica ima ulogu enklitike, što nije bila u staroslavenskome jer je u tom jeziku mogla dolaziti i na početku rečenice, npr. *Ili delo ili dobrodiye ili počislo* (Pranjković 2012: 34).

Etimologija čestice *li* nije do danas jasno utvrđena. Kako navodi Pranjković, Franc Miklošić¹¹ je mislio da je postala od *libo* odnosno *ljubo*, dok Musić navodi upravo suprotno, da je *libo* nastalo od *li+bo* te da je njezino pravo značenje „doista“ odnosno „zbilja“ (npr. *Lude li ste, drage moje!*). Međutim navodi i česticu *lje* (*lě*), koja je dolazila i u obliku čestice *li*, a primarno je služila za utvrđivanje negacije, odnosno kao potvrdna čestica koja se pretežito

¹¹ Prema Hrvatskom leksikonu 2016., Franc Miklošić je slovenski filolog. Jedan je od utemeljitelja slavenske i južnoslavenske filologije. (<http://www.hrleksikon.info/definicija/miklosic.html>)

upotrebljava u niječnim konstrukcijama, npr. *Taj te Turčin lje pogubit neće.* (Pranjković 2012:34)

Kako je već rečeno, čestica *li*¹² se najčešće pojavljuje u jesno-niječnim pitanjima i odnosi se na cijelu rečenicu. U pravilu u hrvatskome jeziku stoji odmah iza glagolskog predikata, npr. *Idu li i oni?*, *Znate li što je napravio?* Ako predikat ima oblik složenoga glagolskoga oblika, čestica *li* dolazi iza pomoćnoga glagola koji stoji na početku, npr. *Hoće li Antonela sutra biti kod kuće?*

Postoje rijetki slučajevi kada čestica *li* dolazi iza oblika punoznačnoga glagola, takvi su primjeri, kao što spominje Pranjković, u pravilu arhaični, npr. *Vratiti li ćeš se?*

Naravno, čestica *li* dolazi i u zavisnoupitnim rečenicama ili tzv. nepravim pitanjima, najčešće uvedenima glagolima koji označuju pitanje, znanje, govorenje, mišljenje, percipiranje i sl., npr. *Pita je li što dužan?* (Pranjković 2012:36)

Čestica *li* dolazi i u niječnim pitanjima za koje je karakteristična retoričnost i kojima se obično naglašava govornikova uvjerenost u nešto što je suprotno onomu o čemu je u pitanju riječ. U takvim pitanjima čestica *li* ima slično značenje kao upitna čestica *zar*, npr. *Ne shvaćaš li što se može dogoditi?* (Pranjković 2012: 36).

Može dolaziti i iza upitnih zamjenica ili priloga gdje ima upitnopojačano značenje, npr. *Tko li mi te brani?*, *Što im je bilo na putu?* Takvo *li* se može javiti i u dvama ili više pitanja zaredom, i to tako da se u njima ponavlja ista zamjenica ili prilog, npr. *Kuda li idu, što čine?*, *Koju li kaznu sada plaćaš, koju li pokoru vršiš?* (Pranjković 2012: 36).

¹² Čestica *li* javlja se u službi veznika i to u namjernim i uvjetnim zavisnosloženim rečenicama. Da bi ispunila tu funkciju, potrebno je ispuniti dva uvjeta. Zavisna surečenica u kojoj dolazi čestica *li* mora biti niječna, a predikat joj je u kondicionalu prvom, npr. *Radio je prekovremeno ne bi li otplatio dug.* (Pranjković 2002: 39).

Pojačano (intenzivno) *li* dolazi u nekim kvaziupitnim rečenicama tipa *Ti li si ta djevojka?*, u kojima je vrlo jak emfatički rečenični naglasak na sastavnici iza koje dolazi čestica *li*.¹³

5.2. Dopunska pitanja

Ova se vrsta pitanja nikada ne navode i ne opisuju kao posebna kategorija u hrvatskome jeziku, za razliku od engleskoga jezika, gdje je to posebna vrsta pitanja i kao takva opisuje se u gramatikama.

Dvije su temeljne značajke ovih pitanja, a to je da je upitni dio na kraju strukture i da se na njih očekuje samo potvrdni odgovor, odnosno potvrda propozicije izrečene u prvom dijelu (Mihaljević 1995: 23). Međutim pitanje je je li to svojstveno svim vrstama pitanja. Najčešće su dopune *jel da* i *zar ne*, npr. *Ja sam ti najdraži, jel da?*, *To ti je rekla Ljerka, zar ne?* (Mihaljević 2011: 37).

Gramatike katkada navode i pitanja u kojima je upitna intonacija odvojena od prvoga dijela i ostvarena na samoglasniku. Najčešće je u toj ulozi samoglasnik *a*, npr. *Stvarno je dobar auto, a?* Takva su pitanja svojstvena razgovornomu stilu hrvatskoga jezika, ali se pojavljuju i u književno-umjetničkome stilu.

Dragutin Raguž navodi da se upitna čestica *a* uvijek dodaje iza čitave rečenice, pa i onda kada rečenica već ima upitnu česticu *li*: *Došao si, a?*, *Jesi li čuo, a?* Takva čestica može se dodati i kao zasebna rečenica, *Jesi li me čuo? A?* (Raguž 1997: 367). Takva su pitanja obilježena jačim naglašavanjem tvrdnje ili pitanja, ali djelomičnog prijekora sugovorniku.

Osim ostvarenja na samoglasniku postoje i drugi načini tvorbe dopunskih pitanja, npr.

¹³ Također uz dozu emfatičnosti pojačano *li* dolazi iza pridjeva koji služi kao imenski dio predikata, npr. *Zgodan li je!*, *Lijepi li su mostarski dječaci!* (Pranjeković 2012: 37).

Natoči mi kriglu piva, hoćeš li?

On je prevarant, zar ne kužiš?

Brazilici su prejaki, kažeš? (Mihaljević 2011: 37)

Otvoreno je pitanje kakva je sintaktička struktura dopunskih pitanja. Tri su mogućnosti:

1. da je riječ o rečeničnom nizu koji se sastoji od dvije nezavisne rečenice od kojih je druga – ona upitna – eliptična struktura (Mihaljević 2011: 37), odnosno da je riječ o dvije nezavisno složene rečenice spojene bez veznika, npr. *Donesi mi to, hoćeš li?* (Mihaljević 2011: 35)
2. da je riječ o zavisno složenoj rečenici u kojoj je zavisna rečenica tematizirana i pomaknuta na početak (Mihaljević 1995: 24), odnosno da je riječ o inverziji, tj. da je prvi dio zavisna surečenica, a drugi dio glavna, npr. *Kad je sinoć došla, zar nećeš reći?* (Mihaljević 1995: 24)
3. da je riječ o jednorečeničnoj strukturi kojoj je upitni dio iza surečenice, npr. *Ti ideš u kino, je li?* (Mihaljević 1995: 24).

Autor otvorenim pitanjem ostavlja koja je struktura bolja te mogu li se sve navedene rečenice svesti na isti model.

Lana Hudeček i Luka Vukojević (2007) objašnjavaju da se *je li da* skupina pojavljuje kao dopunsko pitanje, odnosno konstrukcija kojom se traži potvrda izrečene tvrdnje koja sugovorniku sugerira potvrđan odgovor. To može potvrditi i sraslica *jelda* i mogućnost da se između *je li* i *da* umetnu riječi *točno, istina* i sl., npr. *Je li istina da nema više slobodnih mjesta?* od sugovornika se zahtjeva da potvrdi da onaj koji je to pitanje postavio ima potpuno pravo. Ovaj primjer može se preformulirati u dopunsko pitanje *Nema više slobodnih mjesta, jelda?*, koje pripada razgovornomu funkcionalnom stilu (Hudeček – Vukojević 2007: 223).

Je li da, jel' da i jelda pojavljuju se samo u komunikaciji, tj. u situaciji koja podrazumijeva sugovornika i izravno obraćanje njemu. Također *je li, jel' da, jelda, jel'te* itd. pojavljuju se u razgovornome stilu često i unutar rečenice, u funkciji poštapalice, npr. *I sada Barića jel' zanima odgovor na pitanje što se to događa?* Tim se poštapalicama traži aktivno sudjelovanje sugovornika u komunikacijskome procesu pitanjem koje na prvi pogled djeluje kao pitanje o njegovom mišljenju ili stajalištu (Hudeček – Vukojević 2007: 223–224).

5.3. Posebna pitanja

Posebna ili zamjenična pitanja su pitanja kojima se ne pita je li cijela rečenica istinita ili ne, nego se pita samo za jedan njezin dio. Često se još zovu zamjenička ili pronominalna pitanja, a u novije vrijeme u svjetskoj lingvistici i WH-pitanja (Mihaljević 1995: 25)¹⁴. Dva su njihova obilježja:

1. da su uvedene posebnim upitnim riječima – jednom ili više njih, najčešće zamjeničkoga podrijetla,
2. da surečenica koja slijedi iza te riječi nije potpuna, već sadrži jedno ili više praznih mjesta (Mihaljević 1995: 25).

Na takva se pitanja ne može odgovoriti potvrdno ili niječno, već moguć odgovor na njih čini skup izraza koji, kada su umetnuti na prazno mjesto u rečenici, čine označenu tvrdnju istinitom. Upitna riječ ili skupina, osim što uvodi rečenicu, ima i sintaktičku ulogu nedostajućega konstituenta, što se, ako je riječ o imenskoj skupini, vidi po padežu koji se svojstven za tu sintaktičku ulogu (Mihaljević 1995: 25).

Odnos između upitne skupine i praznoga mjesta podliježe vrlo strogim i specifičnim ograničenjima. Zbog toga suvremene teorije pretpostavljaju da je u

¹⁴ Usp. bilješku 7. ovoga rada.

tom slučaju riječ o odnosu koji se može nazvati pomicanjem. Jezici se glede pomicanja upitnih riječi dijele u tri skupine:

1. jezici koji na početak rečenice pomiču sve upitne riječi (npr. hrvatski, poljski)
2. jezici u kojih sve upitne riječi ostaju na položaju tipičnom za sintaktički konstituent koji predstavljaju (npr. kineski, japanski i korejski)
3. jezici u kojima se na početak može pomaknuti samo jedna upitna riječ (npr. engleski i njemački) (Mihaljević 2011: 95).

Hrvatski pripada prvoj skupini u kojoj sve riječi mogu biti pomaknute na početak. Unutar te skupine hrvatski se razlikuje od nekih drugih slavenskih jezika, primjerice od bugarskoga, time da nema utvrđenoga redosljeda pomaknutih upitnih riječi (subjekt ne mora prethoditi objektu).

S druge strane hrvatski se razlikuje od ruskoga time što dopušta tzv. dalekometno pomicanje upitnih skupina iz umetnute na početak glavne rečenice, npr. *Koga si obećao da ćeš oženiti?*, *Kogo ty skazal, čto ljubiš?* (Mihaljević 2011: 38).

Milan Mihaljević slijedi mišljenje Catharine Rudin (1988) koja dijeli istočnoeuropske jezike u kojih su sve upitne zamjenice na početku rečenica u dvije skupine. Prvu skupinu čine bugarski i rumunjski, kod kojih su sve upitne riječi na položaju odrednika ispred dopunjača. Pritom je prva riječ glava odrednika, a sve su druge njezini dodatci. Drugu skupinu čine poljski, češki, srpski i hrvatskim,¹⁵ kod kojih se na položaju dopunjača može pojaviti samo jedna upitna riječ (Mihaljević 1995: 27).

Potrebno je istaknuti još jednu vrstu posebnih pitanja kod kojih nema upitne riječi, a Mihaljević ih naziva tematskim pitanjima (Mihaljević 1995: 27). To su krnja pitanja kod koji se samo navodi tema diskursa, npr.:

¹⁵ Autorica u svom nazivlju koristi srpskohrvatski.

A: Ivana voli Slavenu?

B: A Slaven?

5.4. Alternativna pitanja

Ova je vrsta pitanja u hrvatskim gramatikama gotovo zanemarena. To su pitanja na koja se ne može odgovoriti potvrdno ili niječno, niti su to otvorena pitanja koja treba nadopuniti. Ona nabrajaju moguće odgovore i upućuju slušatelja da izabere jedan od njih. Tri su osnovne podvrste takvih pitanja:

- 1. Jesi li ti onaj koji ima doći ili da drugoga čekamo?*
- 2. Jeste li u Dubrovnik doputovali brodom ili avionom?*
- 3. Kako ste doputovali u Dubrovnik, brodom ili avionom?* (Mihaljević 2011: 39).

Tradicionalno su se takva pitanja podvodila pod potkategoriju disjunktivna pitanja, iako je sintagma disjunktivno pitanje znatno širi pojam, a i nisu sva disjunktivna pitanja alternativna.¹⁶

U primjeru disjunktivnoga pitanja *Imaš li ženu ili djece?* veznikom *ili* spojena su dva potvrdno-niječna pitanja. Tu se cijela disjunkcija može shvatiti kao jedno potvrdno-niječno pitanje i može se odgovoriti na cijelo pitanje samo s *da* ili *ne*, npr. *Da (imam i ženu i djecu); Ne (nemam ni ženu ni djecu)*. Također može se odgovoriti na svaki dio disjunkcije posebno, npr. *Ženu ne, djecu da*. (Mihaljević 1995: 29).

U primjerima *Što sam ti učinio ili u čemu je moja krivica?*, *Kakvom vlasti ili u čije ste ime to učinili?* (Mihaljević 1995: 29) veznikom *ili* spojena su dva pitanja od kojih svako zahtjeva poseban odgovor. Odgovaranje na pitanje nije svedeno na izbor između ponuđenih alternativa, već se traže jedinstveni mogući

¹⁶ Disjunkcija povezuje jedinice koje imaju alternativan status i u tekstnome svijetu ne mogu obje biti istinite.

odgovori. Pitanje je alternativno u smislu da se može izabrati hoće li se odgovoriti samo na jedno ili na oba pitanja (Mihaljević 1995: 30).

U primjeru *Odakle li dođe taj glas k meni ili zar je možda neki prevarant?* veznikom *ili* spojeni su jedno posebno i jedno potvrdno-niječno pitanje. Također ovdje nije prava alternativa jer prvo je potrebno odrediti mogući odgovor za upitnu zamjenicu, a zatim potvrdno ili niječno odgovoriti na drugi dio pitanja (Mihaljević 1995: 30).

Autor navodi kako je i dalje otvoreno pitanje je li u sva tri navedena tipa riječ o istoj sintaktičkoj konstrukciji. Ako i jest, pitanje je kakva je njihova sintaktička struktura i po čemu je različita od strukture alternativnih disjunktivnih pitanja. Drugim riječima, pitanje je što je to što neku upitnu rečenicu čini alternativnim pitanjem. Jasno je da je disjunkcija nužna, ali je isto tako jasno da nije i dovoljan uvjet za alternativnost (Mihaljević 1995: 30).

5.4.1. Čestična skupina *da li* u alternativnim pitanjima

U svom članku Lana Hudiček i Luka Vukojević (2007) navode kako se u nekim normativnim priručnicima može iščitati pravilo da se skupina *da li* pojavljuje u alternativnim pitanjima. Napominju kako je svako pitanje uvedeno s *da li* ili s *li* alternativno bez obzira na to je li dijelom zavisnosložene rečenice ili nije. Svako to pitanje uključuje neizrečeno pitanje o drugoj alternativnoj mogućnosti (Hudeček – Vukojević, 2007: 226), npr.:

Je li sjela?, Bojiš li se?, Da li da pjevam? ili Pitam te je li sjela., Ne znam bojiš li se., Dvoumim se da li da pjevam.

nužno podrazumijeva alternativna pitanja *Je li sjela ili nije?, Bojiš li se ili se ne bojiš., Pitam te je li pjevala ili nije?*

U većini alternativnih pitanja potvrđenih u korpusu *da li* se može zamijeniti ustrojstvom predikat *+li*.

Ponekada zamjena nije moguća zbog konstrukcije *da li da* + prezent ili *da li* + infinitiv, npr. *Dvoume se da li da gledaju televiziju ili odu u kino.*; *Procjenjuju da li prihvatiti njihovu ponudu ili odustati od prodaje.* (Hudeček – Vukojević 2007: 227).

U alternativnim se eliptičkim pitanjima pitanje može postaviti pomoću *ili* i upitnom intonacijom, npr. *Ne zna se koji je cvijet ljepši, ljubičasti ili žuti.* Ili upitnom skupinom *da li*, npr. *Ne zna se koji je cvijet ljepši, da li ljubičasti ili žuti.* U ovom primjeru skupina *da li* ima pojačivačku funkciju, odnosno naglašavaju dvojbu koja je naglašena postavljenim pitanjem. A kada bi predikat bio eksplicitan, ne bi bilo razloga da se rečenici *da li da* prednost pred rečenicom s upitnom česticom *li*, npr. *Ne zna se koja je haljina ljepša, da li crvena ili plava* (Hudeček – Vukojević 2007: 227).

5.5. Ječna pitanja

U hrvatskoj se sintaktičkoj literaturi o ovoj vrsti malo istraživalo, što Milan Mihaljević tumači činjenicom da se radi o marginalnoj jezičnoj pojavi, na rubu sintakse, semantike i pragmatike (Mihaljević 1995: 31). Riječ je o reakciji na sugovornikov iskaz kada štogod nismo čuli ili nam je bilo nejasno, pa tražimo ponavljanje pitanja. Odnosno, to su pitanja traženja obavijesti o neodređenim dijelovima tuđega diskursa. Karakteriziraju ih dvije osobitosti:

1. upitna zamjenica nije pomaknuta na početak rečenice, već je ostala na mjestu tipičnu za sintaktičku ulogu koju predstavlja
2. osobita, ječna intonacija kod koje je intonacijski vrh (rečenični naglasak) na upitnoj zamjenici (Mihaljević 1995: 31), npr.:

Martin je udario koga na primanju?

Oni su dva što?

Ječna su pitanja dokaz za što?

Tunis je gdje u Africi? (Mihaljević 1995: 32)

Hrvatska se ječna pitanja od onih u nekim drugim jezicima, npr. u engleskom, razlikuju time što upitna riječ ne može zamijeniti proizvoljan broj slogova ili morfema, već njome može biti zamijenjena samo potpuna riječ ili konstituent (Mihaljević 2011: 40). Drugim riječima, u hrvatskome jeziku nisu moguća pitanja kao što je npr. *They what... ed?* (Mihaljević 1995: 32).

6. Prgmalingvistčki pogled na pitanja u hrvatskom jeziku

Milan Mihaljević tumači kako je pitanja produktivnije promatrati pragmatički i semantički nego sintaktički. Pitanja su, dakle, govorni činovi koji sudionici komunikacije postavljaju u izravan suodnos i samim time nose obavijest o njihovom odnosu (Mihaljević 1995: 33).

Osnovna je svrha postavljanja pitanja dobivanje obavijesti od sugovornika. Pitanja nose obavijest o stavu govornika prema onome što pita. Ona mogu izražavati njegovo čuđenje, iznenađenost, zgranutost, razočaranost, sumnju itd. Neke su od tih emotivnih nijansi leksički kodirane i nisu ovisne o kontekstu samoga pitanja – za njih postoje posebne upitne čestice. Tako se npr. u hrvatskom standardnom jeziku čuđenje i iznenađenost izražava upitnom česticom *zar*.

Upitne rečenice ne služe samo za traženje obavijesti (s emocionalnim nijansama ili bez njih), već se mogu rabiti i za potpuno različite ciljeve. To je njihovo referencijalno značenje, ali one mogu imati i ilokucijsku snagu. Tipični su primjeri neobavijesnih rečenica – retorička pitanja. To su pitanja na koja je već u trenutku pitanja odgovor poznat govornicima govornoga čina. Ona se ne postavljaju radi dobivanja određene obavijesti, već zbog potvrde određene tvrdnje. Odnosno, to nisu pitanja, već konstatacije koje samo imaju sintaktički oblik upitne rečenice, npr. *Što da šetam, da nekome možda smetam?* (Mihaljević 1995: 33).

U pragmatici pitanja, prema ilokucijskoj snazi, pitanja mogu biti *obavijesna*, *retorička*, *pokorna* ili *upravljачka*. Kada je riječ o pokornosti i upravljanju, važnu ulogu imaju strategije uljudnosti. Uljudnost se može hijerarhijski ustrojiti (Mihaljević 2011: 40). Određeni stupanj ljubaznosti podrazumijeva i uporabu određenih jezičnih izraza. Jedan od najvažnijih zadataka kod proučavanja pragmatike upitnih rečenica je da se napravi takva ljestvica i opišu i definiraju

sredstva karakteristična za svaki stupanj. Ljubaznost se u većini jezika postiže sposobnošću, željama i namjerama sugovornika.

Milan Mihaljević (1995) proveo je istraživanje nad dvadeset i jednim govornikom hrvatskoga jezika te im ponudio četiri rečenice pri čemu je zadatak bio poredati ih prema ljubaznosti, npr.:

- a) *Da vam donesem još jedno piće?*
- b) *Želite li da vam donesem još jedno piće?*
- c) *Mogu li vam donijeti još jedno piće?*
- d) *Hoćete li da vam donesem još jedno piće?* (Mihaljević 1995: 35)

Sedamnaest govornika stavilo je na prvo mjesto rečenicu *Mogu li vam donijeti još jedno piće?*

Radi provjere je istim govornicima dao iduće tri rečenice s istim zadatkom:

- a) *Možete li danas poslije podne doći k nama na kavu?*
- b) *Hoćete li danas poslije podne doći k nama na kavu?*
- c) *Želite li danas poslije podne doći k nama na kavu?* (Mihaljević 1995: 35)

Deset je govornika na prvo mjesto je stavilo rečenicu *Želite li danas poslije podne doći k nama na kavu?*

Na temelju tih rezultata Mihaljević zaključuje da su pitanja u kojima se pita za mogućnosti, želju i htijenje ljubaznija od izravnih pitanja. Pokazuje se isto tako da pitanja s glagolima *moći* i *željeti* većina govornika smatra ljubaznijima od pitanja s glagolom *htjeti*. Drukčije rečeno, može se zaključiti da se pitanja s glagolom *htjeti* doživljavaju kao izravnija, a samim time i kao manje ljubazna pitanja. Dakako, zaključuje autor, analizu je potrebno provjeriti na većoj skupini

govornika jer je pitanje koliko su ovi rezultati, s obzirom na elemente samoga istraživanja, pouzdani i točni (Mihaljević 1995: 36).

Također Mihaljević napominje kako je glede uljudnosti niječnih pitanja hrvatski jezik negdje na pola puta između engleskoga i ruskoga jezika. Niječna pitanja u hrvatskom nisu primjer krajnje neljudnosti kao u engleskom jeziku, ali ni krajnje uljudnosti kao u ruskome jeziku (Mihaljević 2011: 40).

Većina pitanja služe i kao posredni govorni činovi. Glavni je razlog za postojanje govornih činova želja sugovornika da jedan drugome sačuvaju dostojanstvo. Ako sugovornik ne želi istaknuti svoj autoritet, onda nastoji izbjeći izravne naredbe da se drugi sugovornik ne bi osjećao uvrijeđen. Da bi se tada izrekla uljudnija i manje izravna naredba, koriste se druge vrste rečenica. Takva se pitanja ne postavljaju radi dobivanja određene obavijesti, već da se sugovornika potakne na jasno naznačenu aktivnost.

Upitnim se rečenicama mogu izricati molbe, želje, traženja i zahtjevi, a one mogu biti samo sredstvo provjere komunikacijskog kanala. Najčešće su to fatička pitanja, npr. *Znaš što?*, *Razumiješ li me?*

Dragutin Raguž (1997) spominje da u rečeničnim pitanjima dolaze i različite zamjениčke riječi (zamjениčki pridjevi i prilozi) ovisno o vrsti nepoznatosti i semantici glagola:

- a) kada se pita za pojedinost za koju se ne zna ništa, upotrebljavaju se različiti likovi hipotetičkih neodređenih zamjenica, npr. *tko*, *što*, *itko*, *tkogod*, *kad*, *gdje* itd. zatim rjeđe s modifikatorima (*bilo tko*, *ma tko*, *makar tko*), npr.: *Je li tko dolazio?*, *Je li itko dolazio?* (Raguž 1997: 367)
- b) ako se s takvim zamjениčkim riječima u deklinacija javlja prijedlog, prefiks *i* se odvaja i dolazi ispred prijedloga, npr.: *Jeste li i s kim razgovarali?*, *Imate li i po kome to poslati?* (Raguž 1997: 367).

U odgovorima na pitanja s takvim neodređenim upitnim riječima ne upotrebljavaju se upitne ili odnosne zamjenice kao što su *tko*, *što* itd. ni oblici s prefiksom, pojačivačem *i* (*itko*, *išta* i sl.) (Raguž 1997: 368).

Rjeđe se upotrebljavaju oblici sa sufiksom *-god* (*tkogod*, *kadgod* i sl.) uz glagolsko vrijeme uz konkretnu radnju, npr. *Doći će tkogod.*, a češće za nekonkretizirane radnje, npr. *Dodje kadgod.* (Raguž 1997:368)

U niječnom odgovoru dolazi oblik *nitko*, *ništa* i sl., npr.

- *Je li tko/itko dolazio?*

- *Nije nitko dolazio.* (Raguž 1997: 368)

a u potvrdnom odgovoru oblici *netko*, *nešto* itd., ali i sa sufiksom *-god*: *tkogod*, *štogod* i sl. npr.

- *Je li tko/itko dolazio?*

- *Dolazio je netko/tkogod.* (Raguž 1997: 368).

Neodređeni oblici s prefiksom *ne-* (*nekad*, *netko*, *neki* i sl.), zatim *sva-* (*svatko*, *svašta*, *svakako* i sl.) u pitanjima također dolaze, ali s drugačijima značenjima, odnosno sa značenjima neimenovane poznanosti, npr.: *Je li to netko tu bio?*, *Hoćeš li ti s nama nekada ići?* (Raguž: 1997: 368).

„U razgovornome se jeziku ta dva tipa neodređenih zamjeničkih riječi upotrebljavaju podjednako i u slučaju kad je riječ o pravoj i potpunoj neizvjesnosti. A jezična norma zahtjeva uređenje tih neizvjesnosti“ (Raguž 1997: 368).

7. Modalnost intonacije

Jedna je od funkcija intonacija u jeziku pokazati kakva je rečenica po svojoj modalnoj vrijednosti, odnosno je li ona neutralan iskaz, pitanje ili zapovijed. Prema nepromijenjenom tumačenju ta se funkcija intonacije od ostalih funkcija razlikuje zbog toga što nije uvijek djelotvorna. Intonacija izražava modalnu vrijednost rečenice samo ako je prepuštena slobodnom izboru. Drugim riječima, uloga intonacije u izražavanju modalne vrijednosti zavisi od toga jesu li u istu svrhu upotrijebljena ili ne ista jezična sredstva. Ako pripadnost rečenice određenom modusu iskazivanja nije obilježen sintaktički ili leksički, uvijek će biti obilježen intonacijom (Grahek 1974: 76).

U drugim je slučajevima intonacija uvijek operativno jezično sredstvo koje je dio komunikacijske funkcije, tj. funkcije pretvaranja jednostavnih nizova riječi u komunikacijske jedinice – izraze.

U slučajevima kada je modalna vrijednost rečenice sintaktički ili leksički obilježena, intonacija nam u procesu komunikacije signalizira da sintaktičku strukturu možemo interpretirati na uobičajeni način. U slučaju kada modalna vrijednost rečenice nije sintaktički ili leksički obilježena, u procesu komunikacije, intonacija nas navodi da strukturu rečenice ne interpretiramo na uobičajeni način. Primjerice određena nam intonacija signalizira da u pogledu sintaktičke strukture upitnu rečenicu interpretiramo kao oblik uz koji je dana intonacija obično vezana – kao sintaktička struktura koja je nosilac upitne modalne vrijednosti (Grahek 1974: 76).

U svim klasifikacijama u kojima susrećemo upitne rečenice u osnovi stoji odredba upitne rečenice putem intonacije. U tim se klasifikacijama razdvajaju sintaktički obilježene i sintaktički neobilježene upitne rečenice. Sintaktički obilježene upitne rečenice ponekad idu s „intonacijom pitanja“, a sintaktički

neobilježene upitne rečenice uvijek idu s „intonacijom pitanja“ (Grahek 1974: 77). Grahek dalje navodi kako je jasno da se intonacija u opis uvodi zato što postoje rečenice koje shvaćamo kao upitne, iako se sintaksa s tim ne slaže.

Nadovezuje na to kako postoje lingvisti koji upitnu rečenicu ne određuju putem intonacije, ali ipak pretpostavljaju da ona postoji. Oni upitnu rečenicu shvaćaju kao nedovršenu iskazanu rečenicu čiji je odgovor realiziran ili ne.

7.1. Intonacija pitanja

Ivan Ivas, Gabrijela Kišiček i Jadranka Kolić u svome članku *Intonacija pitanja u hrvatskome i slovenskome jeziku* (2004) predstavljaju istraživanje intonacije pitanja u hrvatskome i slovenskome jeziku. Jedan od ciljeva im je bio preispitati već postojeće opise intonacijskih oblika upitnih rečenica u slovenskim i hrvatskim priručnicima te naći sličnosti i različitosti između intonacijskih oblika pitanja.¹⁷

Njihovi rezultati pokazuju da pitanja najčešće završavaju ravno ili silazno kako u hrvatskome, tako i u slovenskome jeziku. U oba su jezika razlike u intonaciji jako male te se mogu tumačiti kao posljedica emocionalnih osobina ili govornikova raspoloženja (Ivas – Kišiček – Kolić 2004: 43).

Određenom se intonacijom mogu zamijeniti upitne formule, primjerice *da li* ili inverzija jer te oznake upitnosti nemaju specifičan semantički sadržaj. S druge strane, specifični bi semantički sadržaj upitnih riječi, koje se javljaju u djelomičnim pitanjima (*zašto, kuda, kako, koliko...*), bilo vrlo teško zamijeniti intonacijom (Grahek 1974: 77).

¹⁷ Ispitanici su bili izvorni govornici slovenskoga i hrvatskoga jezika, a njihov zadatak je bio pročitati pripremljena pitanja, koji predstavljaju različite tipove upitnih rečenica, na hrvatskome i slovenskome jeziku. Pitanja su najprije trebali pročitati u sebi i zamisliti odgovarajući kontekst te izgovoriti ga naglas da bi govor bio što spontaniji. Izvedbe su ispitanika snimili i računalnom linijom odredili osnovni ton. Prema postojećim su opisima pitanja obilježena uzlaznom intonacijom.

8. Funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnoga jezika

Standardni je jezik polifunkcionalan.¹⁸ On funkcionira na onoliko načina koliko je društvu, koje se njime služi, potrebno. Na jedan način funkcionira u znanosti, na drugi u administraciji, na treći u novinarstvu i publicistici, na četvrti u umjetničkoj književnosti i na peti u svakodnevnome govoru. Te jezične funkcije nazivamo funkcionalnim stilovima (Pranjковиć 2007: 375).

Najvažniji su funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnoga jezika:

- književnoumjetnički funkcionalni stil
- razgovorni funkcionalni stil
- publicistički funkcionalni stil
- administrativni funkcionalni stil
- znanstveni funkcionalni stil (Hudiček – Mihaljević 2009: 9).

Svaki od funkcionalnih stilova ima svoja pravila, što znači da pravila jednoga funkcionalnoga stila nisu pravila drugoga funkcionalnoga stila i obrnuto (Pranjковиć 2007: 375). Svaki se stil standardnoga jezika međusobno razlikuje po odnosu prema normi, odnosno po stupnju dopuštene individualnosti. Što je odnos prema normi obvezatniji, manji je stupanj dopuštene individualnosti. Književnoumjetnički je funkcionalni stil najslobodniji, u njemu je sve što je u funkciji književnoga dijela dopušteno. U razgovornom je stilu također izražena individualna sloboda, pa se on svojim najvećim dijelom ostvaruje izvan standardnoga jezika (npr. razgovor na dijalektu ili žargonu). Ostali su funkcionalni stilovi stroži, odnosno velikim dijelom poštuju norme standardnoga jezika (Hudeček – Mihaljević 2009: 9).

¹⁸ Osnovne su značajke standardnoga jezika autonomnost, svjesna normiranost, stabilnost u prostoru, elastična stabilnost u vremenu i višefunkcionalnost.

Budući da se ovaj diplomski rad bavi upitnim rečenicama u novinarsko-publicističkom stilu, u daljnjem tekstu će više biti riječi o tom funkcionalnom stilu.

8.1. Novine

Najčešće se navode četiri temeljne funkcije novina: informiranje, zabava, uvjeravanje¹⁹ i prijenos kulturnoga sadržaja. One imaju ulogu važnoga sredstva socijalne komunikacije, odnosno uspostavljaju veze među ljudima različitih društvenih skupinah unutar društvene zajednice (Mokriš 2010: 115).

Mogu se pojaviti u tiskanome i u elektroničkom obliku. Svjetlana Mokriš (2010) u svom članku postavlja pitanje što su elektroničke novine jer danas postoje elektroničke novine kojima je u elektroničkom obliku dan samo sadržaj i sažeci članaka; zatim one u kojima je cjelokupan tekst dan samo za najnoviji broj; one kod kojih postoji usporedno papirna i elektronička inačica ili one koje imaju isključivo elektroničku inačicu dostupnu na internetu.

Malobrojne elektroničke novine koje se popularne u Hrvatskoj nisu još razvile pravi stil izražavanja, već uglavnom preslikavaju novinski tekst, kombiniran sa slikama, tonom i katkad animacijom.

8.2. Novinarsko-publicistički funkcionalni stil

Novinarsko-publicistički stil najsloženiji je funkcionalni stil hrvatskoga standardnoga jezika. Josip Silić (2006) navodi da neki razlikuju novinarstvo od publicistike. Novinarstvo smatraju pisanjem i izdavanjem dnevnih i periodičnih novina, a publicistiku tiskanim materijalom aktualnoga, književnoga i društveno-političkog života u dnevnim i periodičnim listovima, časopisima i zasebnim tiskovinama. Bliži je standardnom jeziku od književnoumjetničkoga i razgovornoga funkcionalnoga stila, ali je slobodniji od znanstvenoga i administrativnoga stila (Silić 2006: 75).

¹⁹ U reklamnim se tekstovima ističu poticajne, sugestivne riječi jer se u njima nudi kakav sadržaj.

Novinarstvo nije samo područje pisane, već i područje slušane i gledane aktualne informacije. Ono uključuje novine, radio, televiziju i internet. Funkcije su novinarstva: informativna, propagandna, popularizatorska, agitativna, pedagoška i zabavna (Silić 2006: 77).

Zadaća im je obavještavati o suvremenim zbivanjima, širiti učenje o društvu, kulturi, politici, vjeri i sl., raditi na pridobivanju ljudi za kakvu aktivnost, poučavaju, odgajaju i zabavljaju različite društvene skupine.

Novinarsko-publicistički stil pokazuje živosti i aktualnost, norma se u njemu najbolje ostvaruje, ali i najlakše razara. Najvažnija je značajka ovoga stila jezična živost i težnja uvjerenosti upotrjebljenih jezičnih elemenata jer obavijest koja se prenosi mora biti jasna i razumljiva. Novinari i publicisti trebali bi upotrebljavati jezik koji je usklađen sa zahtjevima standardnojezične norme, te trebaju biti svjesni odgovornosti da čitatelji, slušatelji i gledatelji svakodnevno prate njihov jezik i da mnogi od tako oblikuju svoju jezičnu svijest (Hudeček – Mihaljević 2009: 11).

Ono po čemu se novinarski stil razlikuje od svih ostalih funkcionalnih stilova su naslovi. Funkcija je novinarskoga naslova da privuče pozornost čitatelja i da ga sažeto, zanimljivo i inteligentno upozori na glavnu misao, odnosno o njima ovisi hoće li se novine pročitati. Često se pišu posebnim pismom, istaknuti su na posebnom mjestu s ključnim riječima, te s karakterističnim rečeničnim i interpunkcijskim znakovima (Petriševac 2009: 31).

Novinarski naslovi tu funkciju ostvaruju na dva osnovna načina (Hudeček – Mihaljević 2009:188):

- sažimljući tekst kojemu prethode u konkretnu obavijest tako da čitatelj može izabrati hoće li članak pročitati u cijelosti, npr. *Ono što studente kojima je novac prijeko potreban najviše zanima jest kada će stipendije biti isplaćene?* (m.dnevnik.hr, 14. svibnja 2016.)

- budeći čitateljevu radoznalost često tako da on uopće ne može pogoditi o čemu se u članku govori, npr. *A što ću?* (Index.hr, 24. svibnja 2016.).

Po sadržaju i po načinu na koji je taj sadržaj ostvaren možemo ih podijeliti na nominativne, informativne i reklamne (Petriševac 2009: 31).

Nominativnim se naslovom imenuje određeni sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju imenice i pridjevi. Glagolske su riječi i glagolski oblici lišeni onoga što u sebi nose – radnju i vrijeme (Petriševac 2009: 31), npr. *Prognanici ostali u mraku.; Proglašen mrtvim, pa oživio.* (Silić 2006: 89)

Informativnim se naslovima prenosi sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju glagoli, glagolski oblici, glagolska vremena i upitne riječi. Vrlo je bitan način prijenosa vijesti o sadržaju, prvenstveno rečeničnim znakom, u ovom slučaju upitnikom (Petriševac 2009: 32), npr. *Britanci su odlučiti, napustit će Europsku uniju, ali što to znači za obične ljude u drugim državama unije?* (Index.hr, 24. lipnja 2016.)

Primjer poput *Tko će vršiti monitoring?* (Index.hr, 8. lipnja 2016.) pokazuje da je rečenični znak (upitnik) uz upitnu riječ koja ga sugerira fakultativan, pa ga zato ga u naslovima ima ponekad. Ondje gdje upitne riječi nema upitnik je prijeko potreban.

Reklamnim se naslovima nudi sadržaj, pa u njima glavnu ulogu imaju poticajne (sugestivne) riječi, sredstva i načini iskazivanja poticajnosti – imperativi, upitnici, uskličnici, crtice i sl. (Petriševac 2009: 32), npr. *Pogledajte zabranjenu reklamu – opravdano ili ne?* (m.dnevnik.hr., 5. svibnja 2016.)

Naslovi se, kako bi zaintrigirali čitatelje, ali i zbog ograničenoga prostora, često daju u općem vidu, tj. kao da su lišeni konteksta iz kojega su potekli. I zato katkada dobivaju podnaslove u kojima se njihov sadržaj konkretizira.

8.3.Pravopisna, morfološka, sintaktička, leksička i stilska razina

U naslovima se često ne poštuju interpunkcijska pravila, često se izostavlja zarez, na kraju naslova ne piše se točka, a nerijetko se piše upitnik ili uskličnik. Uporabom upitnika najčešće se izražava čuđenje i nevjerica, npr. *Što dalje?* (m.24sata.hr., 17. lipnja 2016.), *Što se dogodilo?* (Index.hr, 24. lipnja 2016.), *Kako dalje?* (Index.hr, 8. svibnja 2016.), *Ti si rodila?* (Index.hr, 16. lipnja 2016.)

Budući da se želi uštedjeti prostor, brojevi se redovito pišu brojkama, čak i brojevi do deset, npr. *Kažem vam, računamo na više od 64 i računamo da s Mostom je to preko 76, da se ide na izbore i što je zlo u tome?* (m.24sata.hr., 10. lipnja 2016.)

Na morfološkoj se razini u naslovima nalaze sva ona odstupanja od norme koja se inače nalaze u novinarsko-publicističkom funkcionalnom stilu, dok se na na leksičkoj razini u naslovima često pojavljuju novotvorenice, npr. *Cedevita čeka cibose!* (Petriševac 2009: 34).

Također su potvrđene sve stilske figure (najčešće upotreba kontrasta, metonimije i metafore) i frazemi.

Najzanimljivije je razlikovanje novinskih naslova različitih žanrovskih skupina na sintaktičkoj razini. Naslovi koji pripadaju obavijesnoj žanrovskoj skupini često su vrlo dugi (primjerice vijesti iz politike, gospodarstva...) te često imaju strukturu nezavisnosloženih i zavisnosloženih rečenica, npr.

Zašto se smanjuju plaće policajcima, a drugima daju terenci? (m.dnevnik.hr, 14. svibnja 2016.)

Milijan Brkić upravo zatražio od Karamarka da preuzme odgovornost za aktualnu krizu? (Index.hr, 4. lipnja 2016.)

9. Analiza

Novinarske naslove u kojima se pojavljuju upitne rečenice analizirat ćemo po klasifikaciji pitanja koju u svojim člancima navodi Milan Mihaljević (1995, 2011).

Kao što je rečeno na početku ovoga rada, izvornu građu čine upitne rečenice novinarskih naslova s internetskih stranica dnevnih novina: *24 sata*, *Index.hr*, *Dnevnik.hr*, *Net.hr* prikupljene od 1. svibnja do 30. lipnja 2016.

Najveći dio tematske odrednice naslova pripada području politike, sudstva, kriminala, gospodarstva i financije te unutarnje politike, a najzastupljenije su osobe koje se kao govornici/sugovornici pojavljuju u tim člancima osobe iz javnoga političkoga života.

U istraženom korpusu novinarskih naslova pretežito su zastupljena jestno-niječna pitanja, a najmanje je ječnih i dopunskih pitanja. Jestno-niječna pitanja se dijele na dvije podijeke koje su obje u većem broju zastupnjene – nulta i čestična pitanja.

Nulta pitanja nisu uvedena posebnim upitnim riječima (tko, što, koji, čiji, kakav, kolik...) ili česticama (li, zar, da...), npr.

1. *Hrvatska će kupiti nove borbene avione?* (Index.hr, 8. svibnja 2016.)
2. *Nabavljamo nove ratne zrakoplove?* (m.dnevnik.hr, 8. svibnja 2016.)
3. *Svakom zaposlenom 10 000 kuna za godišnji odmor?* (m.dnevnik.hr, 31. svibnja 2016.)
4. *Božo Petrov će odbiti dati ostavku?* (m.24.sata.hr, 3. lipnja 2016.)
5. *Velika Britanija ostaje u EU?* (m.24.sata.hr, 22. lipnja 2016.)
6. *Al-Kaida osniva vlastitu državu u Siriji, zvat će se Islamski emirati?* (Index.hr, 6. svibnja 2016.)

Primjeri ovih naslova informiraju čitatelja o sadržaju članka te ga svojom apelativnom funkcijom, na koncizan način donoseći detaljne informacije o tekstu, potiče na čitanje teksta. Po sadržaju ove primjere možemo uvrstiti u nominativne naslove jer imenuju sadržaj, a u njima glavnu ulogu imaju imenice i pridjevi.

Riječ je o rečenicama koje nemaju upitnih riječi i čestica, odnosno izjavnim rečenicama (nerijetko nečijim izjavama) koje se dovode u pitanje. U ovom slučaju primjeri ovih rečenica nisu sintaktički i leksički obilježeni upitnošću, već je intonacija ta koja u procesu komunikacije navodi da se rečenica intepretira na drugačiji način.

Primjeri su nominativnoga sadržaja jer većina imenuje sadržaj. U njima glavnu ulogu imaju imenske riječi, imenice i pridjevi. Također primjeri ovih rečenica izražavaju određeno iznenađenje ili sumnju u točnosti određenih podataka. Ovakva je vrsta naslova za „pasivnoga“ čitaoca²⁰ jer je primarno informativna. Ovi naslovi su karakteristični za mnogobrojne dnevne novine jer je većina naslova više informativnoga karaktera, pripovijedačkoga tona i razgovornoga stila.

Najčešća preoblika pitanja u hrvatskome jeziku su čestična pitanja. Brojni su i primjeri čestičnih upitnih rečenica, npr.:

1. *Je li ovo šala?* (Index.hr, 29. travnja 2016.)
2. *Može li ovaj projekt spasiti Afriku?* (m.dnevnik.hr, 8. svibnja 2016.)
3. *Odlaze li cijene koje završavaju na 99 lipa konačno u povijest?* (Index.hr, 22. svibnja 2016.)
4. *Odustaje li zbog političkih pritisaka od reforme?* (Index.hr, 25. svibnja 2016.)
5. *Je li Karamarko u sukobu interesa?* (m.24.sata.hr, 15. lipnja 2016.)

²⁰ Primarno informativni naslovi lako se intepretiraju jer se dio koji slijedi, odnosno novinski članak može lako rekonstruirati.

6. *Znate li što danas slavimo?* (m.dnevnik.hr, 22. lipnja 2016.)

Najčešći naslovi su označeni upitnom česticom *li*. Niz predikat + *li* uvijek je na početku rečenice, a rečenice s strukturom *da li* u ovom korpusu nisu pronađene.

Mogli bi se spomenuti i ustaljeni izrazi koji se pojavljuju u danim primjerima. Dnevne novine prije svega misle na informaciju, odnosno na njezino prezentiranje (koje je nerijetko senzacionalističko!), pa publicistički stil obiluje mnogobojnim žurnalizmima. Najčešće riječi za žurnalizme novinar crpi iz politike, ekonomije, prava itd., npr. *sukob interesa, politički pritisak, zahlađeni odnosi, ključno pitanje...*

Vratimo se upitnim rečenicama. U primjerima iz navedenoga tematskoga korpusa ne postoje upitne rečenice s upitnom česticom *zar*, no ona je česta u člancima na temu mode, zdravlja i stila. Ona je proklitična i u stilski neutralnom poretku riječi stoji na početku rečenice. Pitanja izrečena tom česticom izražavaju čuđenje, te kao da se na njih očekuje niječan odgovor, npr. *Zar je moguće da joj je 70 godina?*, *Zar ovo zovemo dobrom zabavom?* (cosmopolitan, 10. veljače 2016), *Zar trebamo postati nevidljive?* (cosmopolitan 13. kolovoza 2014)

Posebna se pitanja također često pojavljuju u novinarskim člancima. I to najviše u primjerima u kojima se upotrebljavaju posebne upitne riječi, najčešće upitne zamjenice (*što, tko, čiji*) npr.:

1. *Što je EU?* (Index.hr, 24. lipnja 2016.)
2. *Što se događa u Živom zidu?* (m.dnevnik.hr, 19. lipnja 2016.)
3. *Što će reći Hasanbegović?* (Index.hr, 21. lipnja 2016.)
4. *Što danas potpisani ugovori znače za Hrvatsku?* (m.dnevnik.hr., 10. lipnja 2016.)
5. *Tko je odgovoran za previsoke plaće Baldasara i zamjenika?* (Index.hr, 30. travnja 2016.)

6. Čija je „politička romansa“ zabavnija? (Index.hr, 21. lipnja 2016.)

Na primjere ovih upitnih rečenica ne traži se odgovor na to je li cijela rečenica istinita ili nije, nego se pita samo za jedan njezin dio (a najčešće je riječ o potpunoj nepoznanici). Mogući odgovori na ovu vrstu pitanja čini skup izraza koji tvrdnju čine istinitom.

Najviše je pitanja s upitnom zamjenicom *što*, pri čemu se traži objekt ili neživi subjekt samoga sadržaja, npr. *Što je EU?*; *Što će reći Hasanbegović?*, odnosno radnje, dok se rjeđa pitanja s *tko*, kojima je odgovor živi subjekt, npr. *Tko je odgovoran za previsoke plaće Baldasara i zamjenika?*

Zamjenicom *čiji* postavlja se pitanje za pripadanje ili porijeklo. Na ovakvo se pitanje odgovara posvojnim pridjevom, sintagom u genitivu ili genitivu s posvojnomo zamjenicom, npr. *Čija je „politička romansa“ zabavnija?*

Ako se pitanje odnosi na kakvu osobinu ili svojstvo, upotrebljava se pridjevska upitna zamjenica *koji*, *čiji* ili zamjenički pridjevi *kakav*, *kolik*. Ovakva je vrsta pitanja u ovom korpusu vrlo rijetka. Karakteristična je za druge tematske korpuse, najčešće teme mode i zdravlja te je karakterističnija za razgovorni stil.

Npr.:

Koji tip muškaraca vam je najprivlačniji? (cosmopolitan 8. travnja 2015), *Kakav make up pristaje plavušama, a kakav brinetama i crnkama?* (cosmopolitan 3. srpnja 2015), *Kakav seks vole poznati?* (cosmopolitan 13. rujna 2013)

Alternativna pitanja nabrajaju moguće odgovore, odnosno primatelju poruke ostavljaju mogućnost da odabere jednu od sugeriranih opcija, npr.:

Jesu li od riječi ili se neće držati obećanja? (net.hr, 1. svibnja 2016.)

Želi li HDZ novog Sanadera ili im je draži Hasanbegović? (Index.hr, 21. lipnja 2016.)

Ovdje *ili* označava alternativnu rastavnosti. Kao prilog označuje rečenični sadržaj kao alternativnu mogućnost nekom drugom rečeničnom sadržaju. Osim složenih rečenica²¹ javlja se samo u pitanjima gdje postavlja rečenični sadržaj kao alternativnu mogućnost nekom drugom već izrečenom ili samo pomišljenom rečeničnom sadržaju. Takav je sadržaj u suvremenom hrvatskome jeziku stilski obilježeniji.

U odnos rastavnosti mogu ulaziti surečenice u cjelini, npr. *Želi li HDZ novog Sanadera ili im je draži Hasanbegović?*

Alternativna se pitanja često pojavljuju u rubrikama zdravlja i ljepote, pa su i naslovi iz tog područja, npr. *Ostati u vezi ili prekinuti?* (cosmopolitan 18. lipnja 2016.), *Jeste li mu samo avantura ili nešto više?* (cosmopolitan 10. Veljače 2016.), *Ostati u vezi ili otići s ljubavnikom?* (cosmopolitan 28. rujna 2012.)

Dopunska pitanja i ječna pitanja se ne pojavljuju u analiziranom korpusu. Dopunska pitanja imaju svojstvo da je upitni dio na kraju strukture i na njega se očekuje samo potvrdan odgovor. Najčešće dopune su upitne čestice *jel da* i *zar ne*. Upitna intonacija odvojena je od prvoga dijela rečenice i ostvarena je na drugom dijelu. Ovakva su pitanja svojstvena razgovornom funkcionalnom stilu, u rubrikama koje se bave modom, glazbom ili životom poznatih osoba.

²¹ Nezavisnosložene rečenice s veznikom ili nazivaju se rastavnima ili disjunktivnima. U njima se sadržaj jedne surečenice „rastavlja“ od sadržaja druge time što se pretpostavlja da se ostvaruje sadržaj samo jedne od surečenica, odnosno da je istinita tvrdnja sadržana samo u jednoj od surečenica.

Npr. *I slavni imaju prištiće, zar ne?, Ne bi mi dao jel da?, Ženstvene i jednostavno divne, zar ne?* (cosmpolitan 23. ožujka 2016.)

Poštapalice *je li, jel' da, jelda* itd. često se pojavljuju u razgovornome stilu. Tim se poštapalicama traži aktualno sudjelovanje sugovornika u komunikaciji pitanjem koje na prvi pogled djeluje kao pitanje o njegovu mišljenju ili stavu.

Glavna je značajka ječnih pitanja da se upitne zamjenice ne pojavljuju na početku rečenice, nego u sredini, npr. *Martin je udario koga na primanju?* (Mihaljević 1995), no ona nisu česta u svakodnevnoj komunikaciji, pa je očekivano da nisu potvrđena u ovom korpusu.

10. Zaključak

U navedenim primjerima valja naglasiti ispreplitanost administrativnoga i novinarskoga funkcionalnoga stila. Administrativni funkcionalni stil najviše se prepoznaje u političkim rubrikama, u priložima o gospodarstvu, o rubrikama koje se tiču administrativnih poslova države i sl.

Svi naslovi pripadaju aktualnome političkome rječniku i odnose se na aktualni politički trenutak u kojemu se Hrvatska tada nalazila. Većina tih elemenata može se smatrati administrativizmima i žurnalizmima.

U novinarskim se naslovima najviše pojavljuju jestno-niječna pitanja, a najmanje dopunska i ječna. Primjeri naslova jestno-niječnih pitanja informiraju čitatelja o sadržaju članka te mu donose informacije o tekstu. Najčešći naslovi su označeni upitnom česticom *li*. Također često se ponavljaju i posebna pitanja, najčešće sa upitnom zamjenicom *što* ili *tko*.

11.Sažetak

Rad se bavi teorijom i analizom upitnih rečenica u novinskim naslovima. Proučavajući teoretski dio o upitnim rečenicama može se zaključiti da su upitne rečenice nedovoljno istražene u hrvatskome jeziku. Milan Mihaljević (1995; 2011) upozorava na nedovoljnu istraženost pitanja navodeći razlike između upitnih rečenica i pitanja. Pitanje je, prema njegovim riječima, govorni čin kojim se nešto pita, dok je upitna rečenica sintaktička konstrukcija s obilježjem. Upitno je obilježje jako i mora biti glasovno ostvareno pomoću posebne upitne intonacije.

Mihaljević je podijelio pitanja na nekoliko osnovnih vrsta na kojima se temeljila analiza upitnih rečenica u ovome radu: jestno-niječna pitanja, dopunska pitanja, posebna, alternativna te ječna pitanja.

U novinarskim naslovima najviše se pojavljuju jestno-niječna pitanja, a najmanje dopunska i ječna.

Primjeri naslova jestno-niječnih pitanja informiraju čitatelja o sadržaju članka te mu donose informacije o tekstu. Najčešći naslovi su označeni upitnom česticom *li*. Također često se ponavljaju i posebna pitanja, najčešće sa upitnom zamjenicom *tko* ili *što*.

Ključne riječi:

pitanje; upitna rečenica; novinski naslov; publicistički funkcionalni stil; hrvatski jezik

Key words:

question; interrogative sentences; headlines; publicist functional style; croatian language

12.Literatura

1. Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M., Zečević, V., Znika, M., *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1997
2. Grahek, S. *Odredba upitne rečenice, sintatički neobeležena pitanja i modalna funkcija intonacije*, Filološki pregled, Beograd, 1974
3. Hudeček, L., Mihaljević, M. *Jezik medija*, Hrvatska sveučilišna naknada, Zagreb, 2009
4. Hudeček, L., Vukojević L. *Da li, je li i lo – normativni status i raspodjela*, Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 33, Zagreb, 2007
5. Ivas, I., Kišiček, G., Kolić, J. *Intonacija pitanja u hrvatskome i slovenskome jeziku*, Istraživanja govora : Peti znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem, Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 2004
6. Katičić, R. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002
7. Mihaljević, M. *Upitne rečenice u hrvatskom jeziku*, Suvremena lingvistika, Zagreb, 1995
8. Mihaljević, M. *Pitanja u hrvatskome jeziku*, Sintaksa hrvatskoga jezika/Književnost i kultura osamdesetih: Zbornik radova 39. seminara Zagrebačke slavističke škole, Filozofski fakultet : Zagrebačka slavistička škola, 2011
9. Mokriš, S., *Novine i njihova uloga u društvenoj zajednici*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, god. 54, br. 4, Zagreb, 2011
10. Musić, A. *Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Rad JAZU-a, Zagreb, 1906
11. Petriševac, D., *Uloga novinarskih naslova*, Hrvastika, Studentski jezikoslovni časopis, Vol.3, No. 3, Osijek, 2009

12. Pranjković, I. *Upitno, pojačajno, namjetno i uvjetno li*, Pismo, Časopis za jezik i književnost, godište 10, broj 1, Sarajevo, 2012
13. Raguž, D. *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb, 1997
14. Silić, J.; Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Školska knjiga, Zagreb, 2005
15. Silić, J., *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*, Disput, Zagreb, 2006
16. Težak, S. Babić, S. *Gramatika hrvatskoga jezika, Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Školska knjiga, Zagreb, 1992

Internetski izvori (prikupljeni od 1. svibnja do 30. lipnja 2016.)

<http://www.24sata.hr/>

<http://www.index.hr/>

<http://dnevnik.hr/>

<http://net.hr/>

<http://www.cosmopolitan.hr/?hl=1>

<http://hjp.znanje.hr/>

<http://www.hrleksikon.info/>

<http://www.lzmk.hr/hr/>